

Погоріла С. Г.

Білоцерківський національний аграрний університет

Тимчук І. М.

Білоцерківський національний аграрний університет

Волчанська Г. В.

Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка

ПЛЕОНАЗМ ЯК ТИПОВЕ ПОМИЛКОНЕБЕЗПЕЧНЕ ЯВИЩЕ СУЧАСНИХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ

У статті досліджено специфіку унормування сучасної публіцистичної мови як одну з актуальних лінгвістичних проблем. Зауважено, що мовна культура медійних текстів здійснює безпосередній вплив на читача (позитивний чи негативний), формує громадську думку, виховує шанобливе ставлення до рідного слова. Стверджено, що через надзвичайно швидке поширення інформації журналісти й редактори акцентують увагу не на змістовому чиннику і якості текстів, а на оперативності транслювання повідомлень. Це призводить до появи помилконебезпечних явищ на всіх мовних рівнях. З'ясовано, що в ЗМІ часто трапляються лексичні аномалії, оскільки медійники нехтують синонімічним потенціалом сучасної літературної мови, вдаються до помилкових інтерферемних явищ, неточного слововживання, сплутування паронімів, нерозрізнення значеннєвих відтінків лексем та їхньої стилістичної диференціації, невмотивованого використання закономірностей лексичної сполучуваності. Типове порушення лексичних норм виявляє багатослів'я, зокрема його різновид – плеоназм. У науковій розвідці на фактичному публіцистичному матеріалі проаналізовано найпоширеніші плеонастичні конструкції. Досліджено основні причини наявності повтору в заголовках і безпосередньо в самих текстах. Виокремлено два типологічні різновиди надлишкового поєднання: сполуки, одним із компонентів яких є лексема іншомовного походження; конструкції, складовими яких є власне українські слова. Виявлено, що явище плеоназму представлене переважно в підрядних словосполученнях, рідше – у сурядних. Установлено, що основною причиною появи плеонастичних конструкцій є недостатня увага літературних редакторів під час виходу тексту у світ. Значна кількість лексичних аномалієвих явищ справляє негативний вплив на масового читача й викликає недовіру до авторитетності видання, свідчить про недбалість у збиранні та передаванні інформації, а також низький рівень фаховості медіапрацівників.

Ключові слова: мовна культура, лексичні помилки, плеоназм, публіцистика, ЗМІ, фахова комунікація.

Постановка наукової проблеми. З мегашвидким розвитком інтернет-технологій й оперативним передаванням інформації змінилася комунікаційна ситуація в суспільстві, адже тепер вона в основному перемістилася у віртуальний простір. Публіцистичні тексти сьогодні продукують переважно в онлайн-середовищі, оскільки перевага інтернет-ЗМІ над друкованими виданнями очевидна: швидкість, оперативність інформування, мультимедійний супровід текстових повідомлень, SEO-оптимізація. Ця особливість вимагає від медійника ґрунтовної фахової підготовки, володіння навичками роботи з гіпертекстом, грамотного його подання, адже журналісти через свою

творчість транслюють естетичні вподобання, впливають на світоглядні переконання, демонструють мовностилістичне багатство, а також, що важливо, формують громадську думку.

Унормування сучасної публіцистичної мови – одна з актуальних лінгвістичних проблем, оскільки культура усної і писемної комунікації консолідує мовний національний простір. Грамотність публіцистичних текстів постає об'єднувальним і зміцнювальним елементом, який не лише позитивно впливає на освіченість читацької аудиторії, але й сприяє формуванню поваги й шанобливого ставлення до рідної мови. На жаль, уміння конструювати висловлювання,

які відповідали б лінгвістичним нормам і логічним законам, не завжди властиве публіцистам сучасних медіа, адже в умовах надто швидких темпів поширення інформації увагу здебільшого акцентують не на змістовому аспекті і якості матеріалів, а на оперативності й способах упакування повідомлень. Публіцистичні тексти українських медіа не завжди відповідають мовностилістичним нормам, засвідчують порушення на правописному, морфологічному, словотвірному, синтаксичному рівнях. Недосконале володіння мовним багатством, синонімійними ресурсами призводить до появи помилконебезпечних явищ у журналістських матеріалах, а відповідно і неякісних текстів – як з лінгвального боку, так і з логічного. Слушна з цього приводу думка Н. Бабич про те, що «погане мовлення є свідченням передусім поганого мислення і лише потім – поганого знання мови» [1, с. 291]. Дослідниця з едітології Т. Бондаренко зауважує, що «помилка – це аноматив, тобто таке ненормативне лінгвоутворення, що виникає в результаті невмотивованого порушення літературної норми і є наслідком неправильних мисленневих операцій» [4, с. 6].

Розуміємо, що повинна бути чітка грань між приватною комунікацією в соцмережах, коментарями користувачів, дописати в особистих блогах і мовною культурою публікацій новинного чи публіцистичного характеру в онлайн-ЗМІ.

Чи не найбільше лінгвістичних відхилень від норми виникає на лексичному рівні, оскільки медійники часто нехтують синоніміїним потенціалом сучасної літературної мови, вдаються до помилкових інтерферемних явищ, неточного слововживання, сплутування паронімів. Також наявне нерозрізнення значенневих відтінків лексем та їхня стилістична диференціація, невмотивоване порушення закономірностей лексичної сполучуваності. Лексичні аномативи – продуктивне за кількістю репрезентантів помилконебезпечне місце текстів сучасної публіцистики. Дослідники переконують, що основною причиною їхньої появи є семантична модифікація лексем як результат лексико-семантичного процесу. Під час цього «слово частково або повністю втрачає свою концептуальність, системність, семантику і набуває властивостей, що нормативно йому не притаманні» [4, с. 14].

Поширеними лексичними аномативами є надлишковість мовних засобів, що породжують такі явища, як тавтологію і плеоназм. Це ті негативні риси, які набридливо впадають в око навіть не втаємниченому в лінгвістичні нюанси читачеві. Т. Бондаренко переконана, що «багатослів'я

виникає, як правило, через незнання семантики слів іншомовного походження або ж у зв'язку з концентрацією уваги мовця на однакових ознаках того ж предмета, явища» [2, с. 32]. Мовленнєвої надлишковості можна уникнути шляхом семного аналізу компонентів словосполучення або ж достатньою редакторською увагою до ознак того чи того предмета, явища, семантичного наповнення лінгвоодиниць. Загалом же на багатослів'я припадає приблизно 14% виявлених нами лексичних аномативів у досліджуваних публіцистичних матеріалах.

Зважаючи на те, що сьогодні споживацька аудиторія потребує якісного й кваліфікованого представлення інформації на змістовому, етичному, логічному й мовному рівнях, а зразкове письмо вимагає у фахового публіциста дотримання лексичних норм, фіксація й аналіз плеонастичних аномативних явищ потребує сьогодні особливої уваги, чим зумовлена актуальність представленої праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

З огляду на те, що плеонастичні конструкції є предметом нашої наукової розвідки, варто докладно розглянути висвітлення цього явища в науковій площині. Більшість дослідників розглядають плеоназм як явище мовної системи, представлене надмірністю граматичного чи лексичного змісту повідомлення (О. Книш [7], В. Коломійцева [8], О. Селіванова [12]), кваліфікуючи його стилістичною фігурою, основу якої становить словесна надмірність змісту висловлювання, що виявляється в семантичному дублюванні частин. Науковці одностайні в тому, що цим різновидом повтору зазвичай послуговуються для стилістичного увиразнення, адже він здебільшого виражає додаткову інформацію експресивного характеру.

Спорадично дослідники звертають увагу на синтаксичний аспект явища плеоназму. Зокрема В. Коломійцева запропонувала широкий погляд на плеоназм, відносячи до нього семантично суміжні, синонімічні, тотожні лексеми, а також усі різновиди повторення [8]. Дослідниця диференціює різновиди обов'язкового та факультативного плеоназму, вказує, що це явище «сигналізує про синтаксичну неповноту й синтаксичну складність речення» [8, с. 34]. Інший аспект вивчення плеоназму – це його аномативність, тобто віднесення до лексичних помилконебезпечних місць. Науковці часто кваліфікують такий вид надмірності як небажане явище усної і писемної комунікації, виявлене в результаті бідності та одноманітності словникового запасу. У цьому контексті розглядають плеоназм Л. Куліщенко [9], Н. Стратулат [13; 14],

П. Селігей [15], О. Тараненко [17], уважаючи, що семантична надлишковість у тексті виникає через сполучуваність близьких чи тотожних за значенням лексем, а помилкові плеонастичні конструкції руйнують змістовність і цілісну структуру тексту, що свідчить про порушення загальноприйнятих вимог. Плеоназм як анормативне на рівні лексики явище здебільшого досліджували у фаховому мовленні (науковому чи офіційно-діловому), а також як стилістичний засіб у художній літературі. Проте плеонастичні конструкції не менш частотні і в мові сучасних медіа – новинах, публіцистиці чи аналітиці. Спорадично цей різновид багатослів'я як типове помилконебезпечне явище вивчали й на матеріалі текстів ЗМІ, зокрема в публіцистиці (Т. Бондаренко [2; 3], А. Капелюшний [5; 6], Ю. Літкович [10], І. Судук і В. Кешієв [16], Н. Шульська [18; 19], А. Яворський [20]), а також у телевізійному мовленні (Л. Мініч, Д. Кучеренко [11]). Зважаючи на те, що плеонастичні конструкції в мовленні журналістів є не лише лексичним, а й стилістичним порушенням, тому мовнокультурний аспект дослідження плеоназму на матеріалі медіа надзвичайно продуктивний і цікавий із погляду теоретичних і практичних узагальнень.

Мета дослідження – на фактичному публіцистичному матеріалі проаналізувати найпоширеніші плеонастичні конструкції як типовий різновид лексичних анормативів у ЗМІ, зокрема визначити суть поняття «плеоназм»; з'ясувати основні причини наявності повтору в мові медіа (в заголовковому комплексі і безпосередньо в текстах); виявити причини недотримання норм слововживання, а також подати відповідні нормативні варіанти до помилкових форм.

Виклад основного матеріалу. У публіцистичних текстах попри стилістичний потенціал повторів і багатослів'я, плеоназм – це очевидна лінгвістична вада, оскільки представляє таке поєднання слів, коли одне з них є зайвим для називання певного фрагмента навколишньої дійсності, адже інше слово вміщує у своїй семантиці всю необхідну інформацію. Плеоназм варто диференціювати від іншого різновиду повтору – тавтології, оскільки в плеонастичних конструкціях не дублюються лексеми, а одне слово за змістовим наповненням схоже з іншим.

Плеоназми, або надлишкові слова, зазвичай структурно обтяжують фразу і є семантично порожніми [4, с. 15]. Т. Бондаренко пропонує виділяти дві типологічні серії поєднань із надлишковою інформацією: сполуки, одним із компонентів яких є лексема іншомовного походження,

конструкції, складовими яких є власне українські слова [4, с. 15]. Дослідниця також відзначає, що явище плеоназму представлено переважно на рівні підрядного словосполучення, хоча багатослів'я можливе й у структурі сурядних словосполучень.

Здійснивши аналіз медійного матеріалу щодо лексичної культури, натрапляємо на плеонастичні вияви як у самих текстах, так і в заголовках. Плеоназм, що містить лексему іншомовного походження, представлений у конструкції, яка є частотною в мові сучасних ЗМІ – *головний пріоритет*. Наприклад: «*“Головний пріоритет НАТО – уникнути прямої військової конфронтації з росією”*, – Шольц» (mind.ua, 2204.2022); «*Це стосується одного із головних пріоритетних завдань нинішньої влади – розвитку інфраструктури кожного регіону*» («Волинські новини», 03.09.2019). З огляду на семантику іменника *пріоритет* («переважне, провідне значення когось, чого-небудь») означення головних при ньому зайве. У цьому випадку спостерігаємо одночасно невмотивоване поєднання у вузькому контексті синонімів, які дублюють значення один одного. Такий різновид плеоназму виявляють й інші реченнєві сполуки в ЗМІ: «*Основний лейтмотив матеріалу – путін править за допомогою страху. Так залякайте його у відповідь*» («НВ», 20.03.2022). Повторення української й іншомовної лексики засвідчено в медійних заголовках: «*Вільна вакансія: у Коломиї шукають головного лікаря ПМСД*» («Коломия сьогодні», 23.08.2022); «*Канцлер Австрії – перший лідер Європи, який відвідає Москву та зустріне з путіним*» («АрміяInform», 10.04.2022). Помилкова плеонастична сполука *вільна вакансія* надзвичайно продуктивна в публіцистичних текстах, на що вказує її поширеність: «*У Рівному вільна вакансія директора навчально-реабілітаційного центру*» («Rivne.Media», 22.01.2020).

Виразне плеонастичне явище простежено в сполуці *отримані результати*: «*Отримані результати яскраво продемонстрували симпатії населення до партії*» («Українська правда», 29.10.2020). Достатньо написати просто *результати*: «*Результати яскраво продемонстрували симпатії населення до партії*».

Подібні лексичні неточності за частотністю домінують у підрядних словосполученнях: «*На виставці письменник представив свої власні твори*» («Волинь24», 24.09.2021); «*Кожна зірвана рослина має свої індивідуальні властивості*» («Буг», 12.05.2018); «*Всі решта просто відмовчувалися і не брали участі в обговоренні*» («Уніан», 14.06.2019); «*Дуже часто нас зви-*

нувачують у недотриманні передвиборчих обіцянок» («Конкурент», 11.03.2021); «**Ми встигли дуже вчасно завершити усі будівельні роботи**» («Таблоїд Волині», 11.12.2019); «...не обов'язково відмовлятися від **маленьких дрібниць**» («Уніан», 20.07.2022); «Якщо подавати заявку онлайн, то потрібно витратити не більше **5 хвилин часу**» («Апостроф», 03.05.2022); «Доводить свою антивладну та пронародну позицію вони із **самого початку** почали у доволі цікавий спосіб» («Волинь24», 03.09.2018);

Фіксуємо й інші аномативи зазначеного типу: *наша особиста справа* («Слово і діло», 12.03.2023); *висловлюватися нецензурною лайкою* («Район.in.ua», 29.01.2022); *поділився планами на майбутнє* («Коломия сьогодні», 26.02.2020); *з його особистого рахунку* («Волинь», 12.02.2021); *став своєрідним меморіалом пам'яті* («Інтерфакс», 26.02.2022); *продовжує успішно процвітати* («Район.in.ua», 12.03.2020); *в історичне минуле* («Буг», 26.02.2019); *повинні гуртуватися, об'єднуватися, подавати одне одному руку* («Таблоїд Волині», 12.03.2022). У цих конструкціях однієї лексеми можна уникнути загалом, адже в усіх випадках спостережено дублювання вже сказаного. Після чого наведені конструкції могли б набрати, наприклад, такого вигляду: *наша справа, висловлюватися лайкою (або нецензурною лексикою), поділився планами, з його рахунку, став своєрідним меморіалом, більшість голосів, продовжує процвітати (або успішно розвиватись), в минуле, повинні об'єднуватися, подавати одне одному руку, більшість цих пам'яток*.

Окремо виділимо модель плеоназмів на рівні підрядного словосполучення *переважна більшість*, що має у публіцистичних текстах частотний характер: «У **переважній більшості** їх причина – навмисне випалювання сухої трави на сінокосах, вздовж доріг, канав, залізничних колій» («Коломия сьогодні», 31.03.2021); «Отож, на сьогодні тут працює 40 чоловік, у **переважній більшості** це жителі Слобихівки» («Конкурент», 03.11.2022). Відповідно до лексичних норм української мови ті ж конструкції повинні бути відредаговані таким способом: «Найчастіше причина їх появи пов'язана із випалюванням трави на сінокосах, вздовж доріг, канав, залізничних колій»; «Отож, на сьогодні тут працює 40 чоловік, більшість із них – жителі Слобихівки».

Аналізоване явище багатослів'я маніфестують також сурядні словосполучення в таких конструкціях: «Експерсія була приголомшлива, нам дістався дуже **талановитий та здібний** екскур-

совод» («Таблоїд Волині», 12.05.2021); «**Важливою й актуальною** темою залишається освітленість вулиць у віддалених районах міста» («Район.in.ua», 15.10.2020); «Ми все зробимо для того, щоб вибори пройшли **чесно і прозоро**» («Конкурент», 06.10.2018); «**Пам'ятаємо і не забуваємо** того, що зробили для нас захисники» («Волинь», 03.09.2022). Такі сполуки репрезентують дублювання одних і тих же сем, оскільки повноцінно один сурядний елемент може замінити інший, при цьому зміст не змінюється.

Ознаки переобтяження фрази зайвими словами вбачаємо в конструкції «Я вважаю, що кожен **громадянин, ветеран** має право на свою позицію, свою правду» («Конкурент», 12.05.2020). Така побудова вказує на відмежування одного поняття від іншого. Тому виявляється, що ветерани не є громадянами. Аналогічними за значенням є плеоназми в реченнях «Нещодавно відбулася зустріч із відомим **поетом, письменником...**» («Волинь», 13.12.2019); «Ця партія відстоює **волю і незалежність** країни» («Буг», 16.06.2019).

Спорадично в досліджуваних текстах нагряпаємо на плеоназм, оформлений односкладним реченням, про що свідчить медійний заголовок: «**“Повторіть ще раз”**: голову розвідки США насмішила новина про запрошення путіна до Білого дому» («Уніан», 20.07.2018).

Рідше ознаки багатослів'я в аналізованих текстах можна виявити на рівні складнопідрядного речення: у контексті *Для садочків було закуплено нові обігрівачі, які будуть зігрівати дітей* («Апостроф», 19.06.2021) семантично порожнім вважаємо сегмент *які будуть зігрівати дітей*; у випадку *У світлому майбутньому, що попереду, нас чекають великі зміни* («Конкурент», 04.02.2019) – сегмент *що попереду*. Мовленнєвої надлишковості в цьому випадку можна уникнути шляхом семного аналізу компонентів словосполучення.

Висновки і пропозиції. Отже, дослідження монокультурної ситуації сучасної публіцистики засвідчило про наявність таких різновидів лексичних аномативів, як плеоназм. Основною причиною їхньої появи є недостатня увага літературних редакторів під час виходу тексту у світ. З іншого боку, продуктивність негативного лексичного матеріалу дозволяє констатувати про незнання норм сучасної української літературної мови працівниками ЗМІ. У ході дослідження виокремлено два найчастотніші типологічні різновиди надлишкового поєднання: сполуки, одним із компонентів яких є лексема іншомовного походження, конструкції, складовими яких є власне українські

слова. Виявлено, що явище плеоназму представлено переважно в підрядних словосполученнях, рідше – у сурядних.

Перспективними в цьому напрямку мовознавчих студій можуть бути подальші дослідження різновидів багатослів'я в медіа.

Список літератури:

1. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови: навч. посіб. Львів: Світ, 2003. 432 с.
2. Бондаренко Т. Г. Плеонастичні конструкції як конденсатор надлишкової інформації (на матеріалі мови ЗМК). *Вісник Черкаського університету. Вип. 60 : Філологічні науки*. Черкаси, 2004. С. 31–38.
3. Бондаренко Т. Г. Порушення лексичних норм української мови (на матеріалі друкованих ЗМІ). *Мова у слов'янському культурному просторі: тези доповідей та повідомлень Міжнародної наукової конференції*. Умань : Графіка, 2002. С. 52–54.
4. Бондаренко Т. Г. Типологія мовних помилок та їх усунення під час редагування журналістських матеріалів: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08. Київ : Інститут журналістики КНУ ім. Т. Шевченка, 2003. 18 с.
5. Капелюшний А. О. Стилiстика. Редагування журналістських текстiв: навч. посiб. Львiв : ПАiС, 2003. 542 с.
6. Капелюшний А. О. Типологія журналістських помилок. Львів: ПАІС. 2000. 68 с.
7. Книш О. В. Плеонастичні конструкції з повним та частковим дублюванням в українському художньому тексті початку ХХІ ст. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2012. Т. 25 (64). № 1. Ч. 2. С. 135–137.
8. Коломійцева В. Явище плеоназму в українському синтаксисі. *Українська мова*. 2009. № 1. С. 33–40.
9. Кулішенко Л. Плеоназм і тавтологія у діловому мовленні. *Новітня філологія*. 2011. № 40. С. 96–106.
10. Літкович Ю. В. Плеонастичні словосполучення в сучасних англomовних медіа-текстах. *Studia Philologica: зб. наук. пр.* 2017. Вип. 7. С. 80–87.
11. Мініч Л. С., Кучеренко Д. Ю. Порушення лексичних норм на українських телеканалах як одна з проблем якісного ефірного мовлення. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія*. 2019. Вип. 20. С. 211–216.
12. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми: підруч. Полтава: Довкілля-Київ. 2008. 712 с.
13. Стратулат Н. В. Мовна грамотність як запорука професіоналізму правника. *Актуальні питання гуманітарних наук: зб. наук. пр.* 2021. Вип. 36. Т. 3. С. 131–136.
14. Стратулат Н. В. Плеоназми як різновид лексичних аномативів у науковому мовленні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2021. Т. 32 (71). № 1. Ч. 1. С. 100–105.
15. Селігей П. О. Типи багатослів'я в наукових текстах. *Українська мова*. 2013. № 4. С. 22–44.
16. Судук І., Кешієв В. Порушення лексичних норм у мові сучасної української преси. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 53. С. 239–242.
17. Тараненко О. О. Плеоназм. *Українська мова: Енциклопедія*. Київ : Українська енциклопедія, 2007. С. 512–513.
18. Шульська Н. М. Редакторська культура сучасного медіатексту: лексичні аномативи. *Теоретична і дидактична філологія: зб. наук. пр. Серія: Філологія*. Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 28. С. 253–260.
19. Шульська Н. М., Римар Н. Ю. Лексична культура місцевих ЗМІ: аналіз типових лінгвоаномативів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету* : зб. наук. пр. Одеса : Гельветика. 2022. Вип. 54. С. 122–126.
20. Яворський А. Ю. Мовні помилки в журналістських текстах (на матеріалі одного номера газети «День»). *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. Луцьк, 2011. № 1. С. 143–146.

Pohorila S. H., Tymchuk I. M., Volchanska H. V. PLEONASM AS A TYPICAL FALSE AND UNSAFE PHENOMENON OF MODERN PUBLICISTIC TEXTS

The article examines the specifics of the normalization of modern journalistic language as one of the topical linguistic problems. It is noted that the language culture of media texts exerts a direct influence on the reader (positive or negative), shapes public opinion, and fosters a respectful attitude towards the native language. It is asserted that due to the extremely fast dissemination of information, journalists and editors focus not on the content factor and the quality of texts, but on the efficiency of broadcasting messages. This leads to the appearance of error-threatening phenomena at all language levels. It has been found that lexical anomalies

often occur in the media, as media workers neglect the synonymous potential of modern literary language, resort to false interferemic phenomena, imprecise word usage, confusion of paronyms, failure to distinguish the meaning shades of lexemes and their stylistic differentiation, unmotivated violation of the laws of lexical conjugation. A typical violation of lexical norms is revealed by verbiage, in particular its variety – pleonasm. In scientific research, the most common pleonastic constructions are analyzed on actual journalistic material. The main reasons for the presence of repetition in the titles and directly in the texts themselves have been studied. Two typological types of redundant combination are distinguished: compounds, one of the components of which is a lexeme of foreign origin, constructions, the components of which are actually Ukrainian words. It was found that the phenomenon of pleonasm is presented mainly in subordinating word combinations, less often in consecutive ones. It has been established that the main reason for the appearance of pleonastic constructions is insufficient attention of literary editors during the publication of the text. A significant number of lexical anormative phenomena has a negative impact on the mass reader and causes distrust in the authority of the publication, indicates carelessness in collecting and transmitting information, as well as a low level of professionalism of media workers.

Key words: *language culture, lexical errors, pleonasm, journalism, media, professional communication.*